

**Fadlullah b. Hasan et-Tûribiştî'nin el-Müeyesser fî Şerhi Mesâbîhi's-Sünne Adlı Eserinde
Hadis Şerh Metodu**

The Method of Hadith Annotation in Fadlullah b. Hasan et-Tûribishti's al-Müeyesser fî Sherhi Mesâbîhi's-Sunna

Selahattin YILDIRIM

Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Ana Bilim Dalı
Assistant Professor, İnönü University, Faculty of Divinity, Department of Hadith
Malatya, Turkey

selahattin12@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3104-0251>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 11 Ocak / January 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 12 Nisan / April 2021

Yayın Tarihi / Published: 15 Haziran / June 2021

Sayı / Issue: 26 **Sayfa / Pages:** 312-338

Atıf / Cite as: Yıldırım, Selahattin. "Fadlullah b. Hasan et-Tûribiştî'nin el-Müeyesser fî Şerhi Mesâbîhi's-sünne Adlı Eserinde Hadis Şerh Metodu [The Method of Hadith Annotation in Fadlullah b. Hasan et-Tûribishti's al-Müeyesser fî sherhi Mesâbîhi's-sunna]". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi – Şırnak University Journal of Divinity Faculty* 26 (June 2021), 312-338. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.858396>

Etik Beyanı / Ethics Declaration: Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine riayet edilmiştir. Makale etik izin gerektirmeyen bir çalışma olup en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics are respected. The article is a study that does not require ethical permission. It has been reviewed by at least two referees and was confirmed that it did not contain plagiarism.

Copyright © Published by Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Şırnak, Türkiye (Şırnak University, Faculty of Divinity, Şırnak, 73000 Turkey).

Özet

Kimi yazarlar eserleriyle tarihte gıpta edilecek bir konuma erişmişlerdir. Yazmış olduğu eserle İslam tarihine mal olan bu yazarlardan birisi de Begavî'dir. *Mesâbîhü's-sünne* adlı eseri ona "Muhyi's-sünne" lakabını kazandırmıştır. O, muteber hadis kaynaklarından senedlerini hazfederek 4719 hadis seçmiş ve bunları bablara ayırmıştır. Buhârî ve Müslim'de geçen hadisleri "sıhâh", diğer hadis kaynaklarında yer alan hadisleri ise "hısân" başlığı altında zikretmiştir. Esere özgü bu tertib biçimi bazı âlimler tarafından oldukça beğenilmiş, teveccüh görmüş ve eser üzerinde onlarca çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların ilki ve en önemlilerinden biri zengin içerikli şerhlerden sayılan Ebû Abdillâh et-Tûribişti'ye ait *el-Müeyesser fi şerhi Mesâbîhi's-sünne*'dir. Tûribişti, eserine bir mukaddime yazarak başlamış ve burada şerhin yazılış amacının izaha muhtaç olan hadisleri açıklamak, ehil olmayanlar tarafından *Mesâbîh*'te yapılan birtakım tahrifatları bertaraf etmek olduğunu dile getirmiştir. Müellif, hadisleri şerh ederken başta garibü'l-hadis eserleri olmak üzere önceki kaynaklardan azamî derece yararlanmıştır. Şerhinde kolay ve anlaşılabilir bir yöntem takip eden Tûribişti bu çerçevede sahâbe râvîleri ile ilgili kısa ve tanıtıcı bilgiler vermiş, onların birtakım özelliklerini zikretmiş, rivayet ettikleri hadislerin sayısı hakkında bilgi vermiş, isimlerinde veya nisbetlerindeki ihtilafa değinmiş, hadis metinlerinde ismi müphem olarak bırakılan kişilerin kim olduğunu tespit etmeye çalışmış, *Mesâbîh*'te râvî isimlerinde meydana gelen tahrifatları düzeltmiştir. Kimi zamanda bazı hadislerin senedleri ile ilgili birtakım bilgiler veren müellif, *Mesâbîh*'te muhtasar olarak geçen rivayetlerin tamamını zikretmiştir. Rivayetleri temel hadis kaynaklarında geçen metinleriyle tespit etmeyi önemsemiş, Begavî'nin, *Kütüb-i sitte* müelliflerinden farklı olarak aktardığı bazı hadis lafızlarının bu kaynaklardaki farklı biçimine yer vermiştir. Müellif, şerhinde hadisleri dil yönünden analize tabi tutup kelime ve cümle tahlilleri yapmıştır. Lugavî tahliller yaparken Arap dilcilerinin görüşlerine, meşhur şairlerin şiirlerine müracaat etmiştir. Hadislerle de istişhadda bulunan Tûribişti, bir kelimenin hadislerde geçmesini onun Arap dilindeki varlığına delil kabul etmiş, semantik ve gramatik tahlillere başvurmuş, hadislerde geçen kinâye, teşbih, istiâre ve mecaz gibi edebî sanatları da izah etmiştir. Hadislerin içerik tahlillerinde mana ve maksadı öncelemiş, hadislerin ihtiva ettiği mana ve maksadın ihmal edilmesine sebebiyet veren lafızcı tutumun birçok yanlışın önünü açacağına dikkat çekmiştir. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in (sav) bazı fiillerinin ihtiva ettiği hikmetlere işaret etmiş, zahiri manayı, teville tercih etmiş, mümkün olduğu sürece teville gitmeyi uygun görmemiştir. Tûribişti, hadisleri şerh ederken hadis-ayet, hadis-sünnet bütünlüğünü gözetmiştir. Hadisler arasında tearuzun giderilmesinde veya hadisler arasındaki neshin tespitinde ihtilâfu'l-hadis'in kaidelerine müracaat etmiştir. Mümkün merteye bu tür rivayetlerin arasını cem ve telif etme cihetine gitmiştir. Fıkhi konularda ehl-i hadisin metodunu takip eden müellif, herhangi bir mezhebe mutaassıp olmaktan geri durmuş, taassuptan Allah'a sığınmıştır. Bir mezhebin tarafında görünmemek için yorumlarında azami derecede hassasiyet göstermiştir. Kalam ilminde derin vukufiyete sahip olan müellif, eserinde yeri geldikçe kelâmî konulara girmiş ve bu hususta cumhur-i ulemayı takip etmiştir. Bununla birlikte bazı kelâmî konularda ehl-i hadisin görüşlerini tercih etmiştir. Selefin Allah'ın sıfatları ile ilgili müteşâbih hadislerin insanların niteliklerini çağrıştıracak şekilde tevil etmeyi doğru bulmadıklarını, müteşâbihât hakkında herhangi bir keyfiyet belirtmekten kaçınıp asıl anlamı Allah'a havale etmeyi en sağlam yol gördüklerini dile getirmiştir. Müellif, bazı hadislerin şerhinde tasavvufî yorumlara değinmiş ve ehl-i tasavvufun yaklaşımlarını zikrederek onları övmüştür. Bir taraftan ehl-i tasavvufu överken diğer taraftan onların yapmış olduğu bazı yorumların naslara aykırı düştüğünü dile getirmekten de kaçınmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Begavî, el-Müeyesser, Mesâbîhü's-sünne, Metod, Şerh, Tûribişti.

Summary

Some authors have reached an enviable position in history with their works. Begavî is one of these authors, who belonged to the history of Islam with his work. His work named Mesâbîhü's-sunna earned him the nickname "Muhyi's-sunna". He chose 4719 hadiths from the reliable hadith sources and divided them into compartmentalized. He mentions the hadiths mentioned in Bukhari and Muslim under the title of "sihah" and the hadiths in other hadith sources under the heading "hısan". This arrangement specific to the work was highly appreciated by some scholars and dozens of studies have been made on the work. One of the first and most important of these studies is the fî commentary Mesabîhi's-sunna of Abu Abdillah et- Tûribishti, which is considered to be one of the richest commentaries. Tûribishti started his work by writing a preface and stated that the purpose of writing the commentary here was to explain the hadiths that need explanation and to eliminate some distortions made by those who are not competent in Mesabîh. While explaining the hadiths, the author made maximum use of previous sources, especially the Garibü'l-hadith works. Following an easy and understandable method in his commentary, Tûribishti gave brief and introductory information about the Companions' narrators in this framework, tried to determine who the people whose names were left ambiguous in the hadith texts were, and mentioned all of the narrations mentioned as The author analyzed the hadiths in terms of language and analyzed words and sentences in his commentary. While doing his analyzes, Lugavî made reference to the views of Arab linguists and the poems of famous poets. Tûribishti, who also made a consultation with hadiths, accepted the use of a word in hadiths as evidence for its existence in the Arabic language, applied semantic and grammatical analyzes, and explained literary arts such as, simile, and mecaz in hadiths. He prioritized the meaning and purpose in the content analysis of hadiths, and drew attention to the fact that the attitude that causes the neglect of the meaning and purpose contained in the hadiths will pave the way for many mistakes. While explaining hadiths, Tûribishti observed the integrity of hadith-verse, hadith-sunnah. He referred to the rules of the hadith in eliminating the distortion between hadiths or determining the abrogation between hadiths. As far as possible, among these narrations, he went to the point of collecting. The author, following the method of the ahl al-hadith in fiqh issues, refrained from converting to any sect and took refuge in Allah from fanaticism. In order not to be seen on the side of a sect, he showed the utmost sensitivity in his comments. The author, who has a deep knowledge in the science of kalam, entered theological issues in his work and followed the Islamic scholars on this issue. However, he preferred the views of Ahl al-Hadith on some theological issues. The author mentioned Sufistic interpretations in the commentary of some hadiths and praised them by mentioning the approaches of the people of Sufism. While Tûribishti benefited from the previous acquis, many hadith commentators, especially Bukhari and Masâbîh commentators, also benefited from him.

Keywords: Hadith, Begavî, el-Muyesser, Mesâbîhu's-sunna, Method, Commentary, Tûribishti.

Giriş

İslam âlimleri, Hz. Peygamber (sav) sünnetini korumak ve yaşatmak için dinî sâiklerle hareket ederek birçok çalışma ortaya koymuşlardır. Bunlardan biri de hadislerin tedvin ve tasnifinin tamamlanmasından sonra belirgin bir şekilde ortaya çıkan hadis şerhleridir. Şarihler bu çalışmaları ile Hz. Peygamber'in öğretileri ile Müslüman bireylerin yaşadığı dünya arasındaki zaman ve mekân boşluğunu doldurmayı hedeflemişlerdir.¹ Böylece Hz. Peygamber'in mesajı ilk günkü gibi Müslümanlara doğru bir şekilde ulaşacak ve her bir mü'min bunu hayatında tatbik etme imkânı bulacaktır.

Hadis şerh literatürünü nâdir kullanımlı kelimeleri açıklamayı amaçlayan garîbu'l-hadîs eserleri ile başlatan araştırmacılar, şerh ile ilgili çalışmalarının IV/X. yüzyıldan sonra sistematik bir hal aldığı, başta *Kütüb-i sitte* olmak üzere birçok hadis eserleri üzerine yoğun bir şerh faaliyetinin yürütüldüğünü tespit etmişlerdir. Hattâbî'nin, Ebû Dâvûd'un *Sünen'i* üzerine yazdığı *Meâlimü's-sünen* ile Buhârî'nin *el-Câmiu's-şahîh'i* üzerine yazdığı *A'lâmü's-sünen* adlı eserleri, ilk sistematik şerhler olarak kabul görmüşlerdir. Bu ve benzeri şerhlerde garîbu'l-hadîs ile beraber hadislerden çıkan fikhî hükümlere yer verildiğinden dolayı, "fikhî şerhler" olarak adlandırılırken Nevevî'nin (ö. 676/1277) *Şahîh-i Müslim* üzerine yazdığı şerhten sonra kaleme alınan eserler hadislerin tahrîci, senedlerde yer alan râvîlerin tanıtımı, hadislerin sıhhat derecesinin tespiti, hadislerin lügat ve dil ilimleri açısından incelenmesi, hadislerden çıkan hükümler ve hadisler arasında görülen ihtilafların çözümü gibi birçok hususu ihtiva ettiği için "zengin içerikli şerhler" olarak isimlendirilmiştir.²

VII/XIII. yüzyılda yazılan zengin içerikli şerhlerden birisi de Tûribiştî'nin *el-Müyesser fi şerhi Mesâbîhi's-sünne* adlı eseridir. Bu tür şerhler genellikle müelliflerin eserlerinin yazılış amacını, takip ettikleri metodunu ve diğer bazı hususları açıkladıkları bir mukaddimeye sahiptir. Tûribiştî de diğer şârihlerin adetine uyarak eserine bu hususları açıklamış olduğu bir mukaddime ile başlamıştır. O, burada verdiği bilgilere göre *el-Müyesser'i* Şirâz'daki bazı öğrencilerin *Mesâbîh'te* yer alan izaha muhtaç (müshkil) hadisleri şerh etme talebi üzerine kaleme almıştır.³

¹ Mustafa Macit Karagözoğlu, *Hadis Şerh Literatürü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2020), 27.

² Geniş bir değerlendirme için bk. Zişan Türcan, *Hadis Şerh Geleneği Doğuşu Gelişimi ve Dönüşümü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 54.

³ Ebû Abdullah Şihâbuddin Fadlullah b. Hasan b. Hüseyin et-Tûribiştî, *el-Müyesser fi şerhi Mesâbîhi's-sünne* (Mekke: Mektebetü Nezâr Mustafa el-Bâz, 2008), 1/29.

Müellif, *el-Müeyesser*'in mukaddimesinde hadis ilmine olan ilginin azalmasından yakınmış, yaşadığı bölgede halkın *Mesâbih*'te yer alanlardan başka hadis okumadıklarını, buradaki hadisleri de iyi öğrenemediklerini, bu nedenle bazı kelimeleri tahrif ettiklerine şahit olduğunu belirtmiştir. Bu konuda doğru bilgiye sahip olduğundan söz konusu yanlışları düzeltmek ve gerekli açıklamaları yapmak kendisi için dini bir vecibe haline geldiğini söylemiştir. Yapacağı bu açıklamaların her ne kadar birçoğu hadis kitaplarında ve diğer bazı kaynaklarda yer alsa da herkesin bu bilgileri o eserlerden temin etme imkânına sahip olmadığından mukafatına talip olarak bu işe koyulduğunu dile getirmiştir.⁴

Müellife göre *Mesâbih*'teki tahrif ve yanlışlara eserdeki hadislerin senedlerinin atılması neden olmuştur. Hadisler senedsiz olarak yazılınca işin ehli olan âlimler kitabı önemsememiştir. Onların yerine birtakım ehliyetsiz kişiler eseri ele alıp tahrif ve tashîfte bulunmuş, bazı yerleri eksiltmiş, kitabın aslında olmayan birtakım ilaveler yapmış, bazı râvî isimlerini yanlış yazmışlardır. Müellifin *Mesâbih*'i şerh etmesinin bir gayesi de bu tür yanlışları düzeltip gidermektir.⁵

Müellif, şerhine yazmış olduğu mukaddimede aynı zamanda hadis taliplerini hadis ilminin önemini kavramaya davet etmiş, Kur'ân'ın mübhem olan âyetlerinin ancak hadislerle açıklığa kavuşacağına dikkat çekmiştir. *Mesâbih*'te hem ahkâmın temeli hem de cevâmiü'l-kelim türünden hadislerin yer aldığını, dolayısıyla şerhinde hadis ilminin farklı dallarına ihtiyaç duyulduğunu, mümkün mertebe uzun açıklamalara girmeyip konuları ihtiyaca binaen kısa yoldan izah etmeye çalışacağını belirtmiştir.⁶

1. Tûribiştî'nin Hayatı

Tûribiştî'nin tam adı, Ebû Abdillâh Şihâbüddin Fadlullah b. Hasan b. Hüseyin et-Tûribiştî'dir.⁷ Mensup olduğu Tûribüşt/Turanpuşt⁸, Şirâz'a bağlı bir nahiyenin adıdır. Kaynaklarda doğum tarihi ile ilgili net bir bilgi yer almamaktadır. Tûribiştî, *el-Müeyesser fî şerhi Mesâbihî's-sünne* adlı eserinde Übey b. Ka'b'dan rivayet edilen bir hadisi babasının senedi ile

⁴ et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 1/29.

⁵ et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 1/30,31.

⁶ et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 1/30,31.

⁷ Tûribiştî nisbesinin zaptı için bk. Tacüddin Abdülvehhab b. Takiyüddin (ö.771/1370) es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-kubrâ* (Kahire: Darü ihyâil'î-kütübî'l-Arabiyye, 1964), 8/349.

⁸ Arapça yazılan kaynakların aksine Farsça kaleme alınan *Mücmel-i Fasîhî*, adlı eserde müellifin nisbesi Tûrânpuşt şeklinde yer almaktadır. Müellifin memleketi olan bu yerleşim yerinin Tûrpuşt, Tûrepuşt, Tûrûnpuşt ve Tûrândeht şeklinde de geçmektedir. Bk. Fasîh Ahmed b. Celâleddin Muhammed Hâfî Fasîh-i Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî* (Tahran: İntişârâtî esâtîr, 1386/1967), 2/330.

nakleder.⁹ Bu da onun ilim ehli bir ailede yetiştiğini gösterir. Önceleri Şîrâz'da ikamet eden Tûribiştî daha sonra Kirmân Hara Hitayları yahut Kutluğ-Hanlar emiresi Kutlug Hâtûn'un (655/1257-681/1282) isteği üzerine Kirmân'a yerleşmiştir.¹⁰ es-Sübkî, Tûribiştî'yi altıncı tabaka Şâfiî uleması arasında zikreder.¹¹ Bazı kaynaklarda ise onun Hanefî mezhebine mensup olduğu söylenmektedir.¹² Eserlerinde Tûribiştî'den çokça nakilde bulunan İbn Hacer el-Askalânî, Tûribiştî'nin hayat hikâyesi ile ilgili bir soruya onun hakkında es-Sübkî'nin verdiği bilgilerden başka malumata sahip olmadığını söyleyerek cevap vermiştir. Öte yandan İbn Hacer, hocası Alâüddin b. Hatîbî'n-Nâsirîyye'den (ö. 843/1440) yaptığı nakille es-Sübkî'nin Tûribiştî'yi Şâfiî uleması arasında zikretmesinin doğru olmadığını, bilakis onun Hanefî mezhebine mensup olduğunu ifade eder.¹³ es-Sübkî, Tûribiştî hakkında ayrıntılı bilgilerin bulunmayışını Moğol istilasında meydana gelen karışıklıklara bağlar. Ayrıca onun muhtemelen 660 yılları civarında vefat ettiğini kaydeder.¹⁴ Tûribiştî'nin mezhebi konusundaki bu ihtilafların, birçok âlim gibi onun da önceleri mensup olduğu mezhebi terk edip benimsediği diğer mezhebin fıkhi tercihlerini dile getirmesiyle yaşandığı düşünülebilir. Onun muhaddis bir âlim olması Şâfiî mezhebine nisbet edilmesinde etkili olmuştur. Müellifin *el-Müyyesser*'deki yorumlarında herhangi bir mezhebi ön plana çıkarmamış, bilakis bütün mezhep ve imamlarından övgüyle söz etmiştir.

Tûribiştî'nin tahsil hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgiler elimizde mevcut değildir. İlim ehli bir ailede dünyaya gelmiş olmasına bakılarak onun da ilim hayatına aile içinde başladığı, sonra da memleketindeki diğer âlimlerle devam ettiği söylenebilir. Kaynakların zikrettiğine göre, Tûribiştî'nin *Sahîh-i Buhârî*'yi okuduğu rivayet zinciri Hemedân'da bulunan el-Câmiu'l-atîk'in imamı olan hocası Abdülvehhâb b. Sâlih b. Muhammed b. el-Ma'zem' ile başlayıp onun Ebû Cafer Muhammed b. Ali'den, onun Ebü'l-Hayr Muhammed b. Musa es-Saffâr'dan, onun

⁹ Bk. Ebû Abdullah Şihâbuddin Fadlullah b. Hasan b. Hüseyin et-Tûribiştî, *el-Müyyesser fi şerhi Mesâbihü's-sünne* (Mekke: Mektebetü Nezâr Mustafa el-Bâz, 2008), 1/ 112.

¹⁰ Muhammed Abdülhâlim b. Abdürrahim el-Çeşitî, *el-Bidâetü'l-müzçât li-men yütâlîü'l-mirkât fi şerh'il-Mişkât* (Müldan/Pakistan: Mektebe İmdâdiyye, 1962), 71.

¹¹ es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-kubrâ*, 8/349.

¹² Hacı Halife Mustafa b. Abdullah (ö. 1067/1657) Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn* (Bağdat: Mektebetü'l-müsennâ, 1941), 2/1698.

¹³ Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *el-Esiletü'l-fâika bi'l-ecvibetil-lâika* (Bombay/Hindistan: ed-Dârü's-selefiyye, 1989), 69.

¹⁴ es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-kubrâ*, 8/349.

Ebü'l-Heysem el-Küşmihenî'den onun da el-Firebrî'den aldığı hocalar silsilesi ile Buhârî'ye ulaşmaktadır.¹⁵

Kaynaklarda Tûribiştî'ye ait beş eserden söz edilir.¹⁶ Bu eserler şunlardır:

1. *el-Müeyesser fî şerhi Mesâbihî's-sünne*. Araştırmamızın konusu olan bu eser ilk defa Abdülhamid Hindâvî adlı araştırmacı tarafından üç yazma nüsha bir araya getirilerek tahkik edilmiş ve "Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz" yayınevi tarafından 4 cilt halinde 2008 yılında Mekke'de neşredilmiştir. Araştırmacının tüm gayretlerine rağmen eserin yazma nüshasında tahrifata uğramış bazı kelime ve cümleler tespit edilememiştir. Fakat bunlar müellifin konuyla ilgili tespitlerini anlamaya hanel getirecek düzeyde değildir.¹⁷

2. *Matlabu'n-nâsik fî ilmi'l-menâsik*. Tûribiştî'nin bu eseri hadisçilerin yöntemi ile kaleme aldığı ve kırk başlık altında telif ettiği söylenmektedir.¹⁸

3. *el-Mu'temed fî'l-mu'takad*. Bu eser isminden de anlaşıldığı üzere itikat alanında yazılmıştır. *el-Müeyesser*'deki yorumları dikkate alındığında müellifin itikatta Eşarî ekolüne mensup olduğu anlaşılmaktadır.¹⁹

4. *Tuhfetü's-sâlikîn*. Müellif bu eseri Farsça olarak tasavvuf ile ilgili konuları itikat, muamelat ve ahlak olmak üzere üç başlık altında ele almıştır.²⁰

5. *Tuhfetü'l-mürşidin fî ihtisâri Tuhfetü's-sâlikîn*. Bu eser müellifin bir önceki kitabın yine Farsça kaleme alınmış bir muhtasarıdır.²¹

Müellifin bu son dört eseri elimizde mevcut değildir. Yapmış olduğumuz araştırmalara rağmen yazma nüshaları ile ilgili bir bilgiye de ulaşamadık. Müellifin kitapları arasında en meşhur olanı ise makalenin de konusu olan *el-Müeyesser* adlı eserdir. Nitekim klasik şerh kitaplarında genellikle müellifin bu eserine atıf yapılır.

Tûribiştî'nin *el-Müeyesser* isimli eseri, Ebû Muhammed el-Begavî'ye (ö. 516/1122) "Muhyî's-sünne" lakabını kazandıran²² *Mesâbihü's-sünne* üzerine yaptığı bir şerh çalışmasıdır. Bundan dolayı söz konusu eser ile ilgili açıklamalara geçmeden evvel öncelikle *Mesâbihü's-*

¹⁵ es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-kubrâ*, 8/349.

¹⁶ İsmail Paşa (ö.1399/1979) Bağdatlı, *Hediyyetü'l-ârifîn* (Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1951), 1/821.;

¹⁷ Yazma nüshalar hakkındaki geniş bilgi için bk. et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 1/10; Tahrifata uğrayan bazı yerler için bk. et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 1/49, 51, 72, 74.

¹⁸ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1719.

¹⁹ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1733.

²⁰ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/366.

²¹ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/373.

²² Begavî ve eserleri ile ilgili geniş bilgi için bk. Saffet Sancaklı, "Begavî ve Hadis Sahasındaki Çalışmaları", *Diyanet İlmî Dergi* 34/3 (1998), 79-82.

sünne hakkında genel bilgiler ve bu eserin ilim tarihimizdeki önemi hakkında bazı açıklamalara yer verilecek, ardından *el-Müyyesser'*deki şerh metodu incelenecektir.

2. *Mesâbîhü's-Sünne*

Begavî, *Meşâbîhu's-sünne* adlı eserinde muteber hadis kaynaklarından²³ 4719 hadis seçmiş, bunların senedlerini hafzedip konularına göre bablara ayırmıştır. Hadislerin sahâbî râvîsi dışındaki senedlerinin terkedilmesi hadis tarihinde ilk defa bu eserde gerçekleştirilmiş bir yöntemdir. Begavî, bu konuda kendisinden sonraki âlimleri etkilemiş, senedsiz bir şekilde kaynağa atıfla bulunarak hadis kitabı yazma geleneğinin öncüsü olmuştur. Müellif, bab başlıkları altında topladığı hadisleri kendi içerisinde sahih ve hasen olmak üzere iki başlıkta vermiştir. Buhârî ve Müslim'in eserlerinde bulunan hadisleri "sıhâh", diğer hadis imamlarının eserlerinde yer alan hadisleri ise "hısân" başlığı altında ele almıştır.²⁴ Begavî'ye özgü bu tertib biçimi daha önce hiçbir müellif tarafından kullanılmamış olup bazı âlimler tarafından oldukça beğenilmiş ve övülmüştür. Kâtip Çelebi, onu şu cümlelerle över: "Derleme mahiyetinde yazılan eserlerin en güzeli Begavî'nin *Mesâbîhü's-sünne* adlı eseridir. Çünkü onun tertibi çok güzeldir. Hadisler yerli yerince yerleştirilmiştir. Bir kimse herhangi bir babın yerini değiştirmeye kalkışsa Begavî'den daha uygun bir yer bulamazdı."²⁵ Begavî'nin hisân bölümünde yer verdiği bazı hadisler zayıftır. O, bu hadislerin sonunda onların zayıf olduğunu belirtmiştir.²⁶ Bazı âlimler ise Begavî'yi, *Şahîhâyn* hadisleri dışındaki bütün rivayetleri hasen olarak nitelemesinden dolayı eleştirmişlerdir.²⁷ Tûribiştî'ye göre *Mesâbîh*'in bu derece şöhret bulmasının nedeni fakih muhaddislerin ihtiyaçlarını karşılayacak bir yöntemle içerdiği hadislerin fikhî tertip açısından en uygun başlıklar altında toplanmasıdır.²⁸ Bu özelliklerinden dolayı *Mesâbîh* İslam âleminde şöhret kazanmış ve birçok âlim tarafından üzerine şerh ve talik

²³ Bu kaynaklar başta *Kütüb-i Sitte* olmak üzere Dârimî'nin *es-Sünen*, İmam Mâlik'in *el-Muvatta*, İmam Şâfiî'nin *el-Müsned*, Dârekutnî'nin *es-Sünen*, Beyhakî'nin *Şu'abü'l-İmân* ve Rezîn b. Muâviye es-Sarakustî'nin *et-Tecrid li's-Şihâh ve's-sünen* adlı eserleridir. Bk. İbrahim Hatiboğlu, "Mesâbîhü's-sünne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 29/258.

²⁴ Sıhâh bölümü altında 2434 hadis yer alırken hısân başlığı altında 2050 hadis bulunmaktadır. Bkz Hatiboğlu, "Mesâbîhü's-sünne", 29/258.

²⁵ Kâtip Çelebi ayrıca eserin 4719 hadis ihtiva ettiğini, 1051 hadisin hem Buhârî hem Müslim'de, 325 hadisin yalnız Buhârî'de, 875 hadisin sadece Müslim'de bulunduğunu söylemektedir. Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1698-1702.)

²⁶ Ebû Muhammed Muhyî's-sünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *Mesâbîhü's-sünne* (Beyrut: Dârü'l-marife, 1987), 3/247, 564. Saffet Sancaklı, *Begavî ve Şerhü's-Sünne'deki Şerh Metodu* (Bursa: Uludağ Üniversitesi SBE, 1996), 49.

²⁷ İbnü's-Salâh, Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezûrî, *Ulûmu'l-Hadîs* (Şam, 1986), 37.

²⁸ Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Tuhfetü'l-ibrâr şerhu Mesâbîhi's-Sünne* (Kuveyt: Vizâretü'l-evkâf, 2012), Mukaddime/6.

çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalardan bir kısmına *el-Müyyesser*'in kendisinden sonra gelen şerhlere etkisini konu edindiğimiz bölümde zikredilecektir.

3. *el-Muyesser*'in Kaynakları

Tûribiştî, *el-Müyyesser*'de kendisinden önceki âlimlerin değerlendirmelerine sıklıkla müracaat etmiştir. Şerhi yazmaktaki asıl gayesi *Mesâbih*'te yer alan hadislerin müşkillerini izah etmek olan Tûribiştî hadislerin şerhinde yararlandığı âlimlerin başında ilk dönem dil bilginleri ve garibü'l-hadis âlimleri gelir. Kendilerinden nakilde bulunduğu âlimlerin isimlerini genellikle zikrederken bazen de isim vermeden "قيل/denildi" lafzı ile alıntılar yapar. Bu alıntıların kime ait olduğunu tespit etmek ise zordur. Eserinde isimlerini zikrederek nakilde bulunduğu âlimler şunlardır: Halil b. Ahmed, (ö. 175/791)²⁹ el-Ahfeş, (ö. 177/793)³⁰ Sîbeveyhi (ö. 180/796),³¹ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ (ö. 207/822),³² Ma'mer b. el-Müsennâ (ö. 209/824),³³ el-Asmaî (ö. 216/831),³⁴ Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838),³⁵ İbnü's-Sikkât (ö. 244/858)³⁶, Ebû Amr Şemir b. Hamdeveyh el-Herevî (ö. 255/869)³⁷ Ebû Ali İbn Arefe el-Abdî (ö. 257/871),³⁸ İbn Kuteybe ed-Dîneverî (ö. 276/889),³⁹ Ebû İshâk ez-Zeccâc (ö. 311/923),⁴⁰ Ebû Bekr İbnü'l-Enbârî (ö. 328/940)⁴¹ Ebû Saîd İbnü'l-A'râbî (ö. 341/952),⁴² Ebû Mansûr el-Ezherî (ö. 370/980),⁴³ Ebû Ubeyd el-Herevî (ö. 401/1011) ve Zemahşerî (ö. 538/1144).⁴⁴

Tûribiştî, *el-Müyyesser*'de hadisleri şerh ederken başta *Kütüb-i sitte*,⁴⁵ olmak üzere Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i⁴⁶ gibi temel hadis kaynaklarında yer alan konuyla ilgili hadisleri nakleder. Görüşlerine müracaat ettiği hadis şârihlerinin başında ise Buhârî'nin *Sahîh*'i ve Ebû

²⁹ et-Tûribiştî, *el-Müyyesser*, 1/234, 2/418.

³⁰ et-Tûribiştî, *el-Müyyesser*, 3/915.

³¹ et-Tûribiştî, *el-Müyyesser*, 1/121; 2/522, 612; 3/915.

³² et-Tûribiştî, *el-Müyyesser*, 1/75, 234, 289; 2/441, 637; 3/961; 4/1217.

³³ et-Tûribiştî, *el-Müyyesser*, 1/154; 3/896, 907; 4/1206.

³⁴ et-Tûribiştî, *el-Müyyesser*, 1/47, 90, 101; 2/420, 539, 618; 3/818, 929, 939 vd.

³⁵ et-Tûribiştî, *el-Müyyesser*, 1/230; 2/419; 3/831; 3/903.

³⁶ et-Tûribiştî, *el-Müyyesser*, 3/967; 2/385; 3/967, 1047; 4/1237.

³⁷ et-Tûribiştî, *el-Müyyesser*, 1/154, 316; 3/948; 4/1252.

³⁸ et-Tûribiştî, *el-Müyyesser*, 1/238; 4/1206.

³⁹ et-Tûribiştî, *el-Müyyesser*, 1/111, 152; 3/1068; 4/1166.

⁴⁰ et-Tûribiştî, *el-Müyyesser*, 3/968, 1020.

⁴¹ et-Tûribiştî, *el-Müyyesser*, 1/238, 254, 338; 2/450, 530.

⁴² et-Tûribiştî, *el-Müyyesser*, 1/150, 192, 285; 2/436, 508, 510.

⁴³ et-Tûribiştî, *el-Müyyesser*, 1/197, 232, 2/672, 682; 3/763, 787 vd.

⁴⁴ et-Tûribiştî, *el-Müyyesser*, 1/93, 141, 152; 2/652.

⁴⁵ et-Tûribiştî, *el-Müyyesser*, 1/40, 49, 60; 2/636, 709.

⁴⁶ et-Tûribiştî, *el-Müyyesser*, 2/372.

Dâvûd'un *Sünen'i* üzerine şerh yazan Ebû Süleymân el-Hattâbî (ö. 388/998) gelir.⁴⁷ Özellikle onun *Meâlimu's-sünen* adlı eserinden çokça yararlanır.⁴⁸ Müellif, Ebû Ca'fer et-Tahâvî'nin (ö. 321/933), *Müşkilü'l-âsâr* ile *Şerhu maâni'l-âsâr* isimli eserlerine de sıklıkla müracaat eder.⁴⁹ Sahabeyi tanıtırken İbn Abdilberr'in (ö. 463/1071) *el-İstiâb fî Ma'rifeti'l-eshâb*'ı ve Ebû Abdillah el-Vâkidî'nin (ö. 207/823) *el-Megâzî* adlı eserlerine müracaat eder.⁵⁰ Tûribişti, eserinde fikhî konularda mezhep imamlarının görüşlerine de yer verir. Bu meyanda İmam Ebû Hanîfe,⁵¹ İmam Mâlik⁵² İmam Şâfiî,⁵³ ve İmam Ahmed b. Hanbel'in⁵⁴ konuyla ilgili görüşlerini nakleder.

4. *el-Müeyesser'in Şerh Metodu*

İslâm ilimleri tarihinde önemli bir konuma sahip olan hadis şerhi "Herhangi bir hadisi veya birçok hadisi ihtiva eden bir hadis kitabını kavâid-i Arabiye ve usûl-i şeriye hasebince açıklamak" şeklinde tarif edilmiştir. Bizzat Hz. Peygamber'in bazı sözlerini veya eylemlerini açıklamasıyla başlatabileceğimiz bu faaliyet sahâbe ile devam etmiş, tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn devrinde ise belirgin bir hale gelmiştir. Tasnif döneminden itibaren yazılmaya başlanan ilk hadis şerhleri ise dil ve muhteva ağırlıklı olmak üzere iki ana grupta gelişmiştir.⁵⁵

Şârihler, hadis şerhlerinde genellikle hadisi açıklayan bir âyet varsa bu âyetten yararlanmak, konusuyla ilgili diğer hadisleri derleyip şerhi bunların ışığında yapmak, rivayetin sebeb-i vürûdu bulunursa bunu ortaya koymak, garib kelimelerin lugat mânalarını izah etmek, hadisi eski Arap şiiiriyle istişhâd ederek ve dil âlimlerinin görüşlerine başvurarak açıklamak, hadisin ihtiva ettiği itikadî veya amelî hükmü belirtmek, hadisin mana ve maksadını ortaya koymak, verilmek istenen mesaja işaret etmek, birbirine zıt gibi görünen hadisleri cem', telif, nesh, tercih ve tevakkuf kaideleri ile açıklamak, senedlerde geçen râvilerle metinlerde geçen kişileri tanıtmak ve daha başka bir takım metot ve yöntemlere başvurmuşlardır.⁵⁶

⁴⁷ et-Tûribişti, *el-Müeyesser*, 1/334.

⁴⁸ et-Tûribişti, *el-Müeyesser*, 1/129, 273.

⁴⁹ et-Tûribişti, *el-Müeyesser*, 1/72, 99, 111, 112,124, 161, 169, 187, 196, 226, 272 vd.

⁵⁰ et-Tûribişti, *el-Müeyesser*, 1/293; 2/386, 391.

⁵¹ et-Tûribişti, *el-Müeyesser*, 1/129; 2/423; 3/819.

⁵² et-Tûribişti, *el-Müeyesser*, 1/47, 129; 2/422.

⁵³ et-Tûribişti, *el-Müeyesser*, 1/129; 2/422; 4/1214.

⁵⁴ et-Tûribişti, *el-Müeyesser*, 1/129, 146, 236.

⁵⁵ İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996), 180.

⁵⁶ Bk. Mehmet Efendioğlu, "Şerh (Hadis)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/559.

Tûribiştî, *Mesâbihu's-sünne'*deki bazı hadisleri şerh etmek amacıyla yazdığı *el-Müeyesser'*de hadis şarihlerinin bu metotlarını takip etmiş, kelime tahlilleri ve muhteva analizlerinde sade dili, anlaşılır üslubu ve zengin içeriğiyle dikkat çekici bir şerh ortaya koymuştur. Aşağıda bu durum çeşitli örnekler ve değerlendirmelerle ortaya konulmaya çalışılacaktır.

4.1. Sahâbe Râvîsi ile İlgili Bilgi Vermesi

*Mesâbihu's-sünne'*de klasik tasnif dönemi eserlerinde olduğu gibi uzun isnad zincirlerine yer verilmemiştir. Begavî, bunun nedenini kitabının mukaddimesinde açıklamıştır. Buna göre o, hadis imamlarına itimat ederek eserini uzatmamak için hadislerin senedlerini hafzederek sahâbî râvîyi zikretmekle yetinmiştir.⁵⁷ Bazen sahâbe râvîsini de atmıştır. Tûribiştî ise bu hadislerin hangi sahabe tarafından rivayet edildiğini belirtmiştir. Mesela “*Kim hutbe okunurken çakıl taşlarıyla oynarsa, abesle iştigal etmiş olur.*”⁵⁸ hadisi *Mesâbih'*te sahâbe râvîsi zikredilmemiştir.⁵⁹ Müellif, bu hadisin Ebû Hureyre'den rivayet edildiğini belirtmiştir.⁶⁰ Tûribiştî, bazen eserinde sahabe râvîsi ile ilgili kısa olarak tanıtıcı bilgiler vermiştir. Örneğin Âbi'l-lahm isimli râvînin adı geçince onun asıl adının Abdullah b. Abdümelik olup Ğifâr kabilesine mensup, yaşlı bir sahâbî olduğunu belirtir. Bu lakabın ona hiç et yemediği veya putlara adanan etten yemediği için verildiğini zikreder. Ayrıca Huneyn savaşında şehit edildiğini de aktarır.⁶¹

Müellif, bazı sahabîlerin birtakım özelliklerini zikrederken aynı zamanda onların rivayet ettiği hadislerin sayısı hakkında da bilgi verir. Bu bağlamda meşhur pehlivanlardan olan Hârice b. Huzâfe'nin bin süvariye bedel bir güce sahip olduğunu, Amr b. Âs'ın bir rahatsızlığından dolayı sabah namazını kıldırmak için onu görevlendirdiğini, Amr'ı öldürmek için gelen bir Hâricînin onun yerine Hârice'yi öldürdüğünü, Hârice'nin Hz. Peygamber'den (sav) naklettiği bilinen sadece bir hadisin olduğunu söyler.⁶²

Tûribiştî, bir hadisin sahâbî râvîsi hakkında görüş ayrılığı varsa onunla ilgili tartışmalara değinir. Bu bağlamda verilebilecek bir örnek “*Kim cuma günü gusleder...*”⁶³

⁵⁷ Begavî, *Mesâbihi's-sünne*, 1/109-110.

⁵⁸ Ebû'l-Hüseyn b. Haccâc Müslim, *el-Müsnedü's-sahîh* (Riyad: Beytu'l-efkârî'd-devliyye, 1998), “Cumua”, 8.

⁵⁹ el-Begavî, *Mesâbihi's-sünne*, 1/470, 471.

⁶⁰ et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 1/335.

⁶¹ et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 1/320. 359; 2/391.

⁶² et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 1/320.

⁶³ Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvud, *Sünen* (Dârü'r-risâle el-âlemiyye, 2009), “Tahâret”, 124.

hadisidir. O, bu hadisin sahâbî râvîsinin Evs b. Evs, Evs b. Ebî Evs ya da Evs b. Huzeyfe olduğu hususunda ihtilaf bulunduğunu belirttikten sonra da Yahya b. Maîn'in (ö. 233/848) Evs b. Evs ile Evs b. Ebî Evs'in aynı kişi olduğunu söylediğini nakleder. Halîfe b. Hayyât'an (ö. 240/854) bu görüşü desteklediğini açıklar. Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin (ö. 430/1038) Evs b. Huzeyfe ile Evs b. Evs (b.) Huzeyfe'nin aynı kişi olmadığını söylediğini ve Ebû Nuaym'in bunu kesin olarak ifade etmesinin doğru olmadığını, bu kişinin iki isimle anılmasının ihtimal dahilinde olabileceği iddia eder.⁶⁴

Tûribişti, bazı sahâbe râvîlerin baba isimleri ve nisbeleri ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi verir. Örneğin *Mesâbîh*'te "Her kim sabah namazını kılsa o kimse Allah'ın koruması altındadır..."⁶⁵ hadisini rivayet eden Cündeb el-Kasrî adlı sahâbînin Cündeb b. Abdullah b. Süfyân el-Becelî el-Alekî olduğu, nispet edildiği Aleka'nın, Becîle'nin bir boyu olduğunu, Becîle'nin Kasr isimli bir başka boyu daha bulunduğunu, Cündeb'in de aslında bu boydan olup el-Kasrî şeklinde nisbet edildiğini belirtir. *Mesâbîh*'in bazı nüshalarında Cündeb'in el-Kuşeyrî olarak verilen nisbenin ise muhtemelen tashîf olduğunu ifade eder.⁶⁶

Tûribişti hadis metinlerinde ismi müphem olarak bırakılan kişinin kim olduğunu tespit etmeye çalışır. Hz. Peygamber'in (sav) minberinin yapımı ile ilgili rivayette şöyle denilmektedir: "Sehl b. Saîd es-Sâidî'ye Hz. Peygamber'in (sav) minberinin neden yapıldığı sorulmuş o da orman ağaçlarından olduğunu ve onu falanca kadının azatlısı falan kişi yaptığını" söylemiştir. Müellif, burada "fulân" denilerek mübhem bırakılan kişinin, Bâkûm er-Rûmî, "fulâne"nin ise bazılarına göre Ensâr'dan Âişe isimli bir kadın olduğunu belirtir.⁶⁷

4.2. Kelime ve Cümle Tahlilleri Yapması

Hadis şerhlerinin temel hedefi hadislerin doğru anlaşılıp yorumlanmasıdır. Bu çalışmalarda iki husus üzerinde ciddiyetle durulmuştur. Bunlardan ilki dil, ikincisi ise muhtevâ analizidir.⁶⁸ Zengin içerikli hadis şerhlerinin telifinden önceki dönemlerde hadislerde geçen ve pek bilinmeyen, anlaşılması güç kelimelerin izah edildiği garîbü'l-hadis türü eserler kaleme alınmıştır. İlk hadis şerhleri olarak kabul gören bu eserlerde ele alınan kelime, Arap dilcilerinin görüşleri, meşhur şairlerin şiirlerine müracaat edilerek izah

⁶⁴ et-Tûribişti, *el-Müyyesser*, 1/338.

⁶⁵ Müslim, *Sahîh*, "Mesâcid", 262.

⁶⁶ Begavî, *Mesâbîhü's-sünne*, 1/265. et-Tûribişti, *el-Müyyesser*, 1/188.

⁶⁷ et-Tûribişti, *el-Müyyesser*, 1/293.

⁶⁸ Konuyla ilgili bir değerlendirme için bk. Selahattin Yıldırım, "İbn Dakîki'l-İd'in Hadis Şerhleri ve Bu Şerhlerdeki Metodu", *HADITH* 1 (31 Aralık 2018), 62.

edilmiştir.⁶⁹ Tûribiştî, *el-Müeyesser'* de lugavî tahliller sadedinde garîb kelimelerin izahına önem vermiş, lügat ve garîbü'l-hadis ile ilgili eser yazan âlimlerden nakillerde bulunmuştur. İsim vererek yaptığı nakillerin çoğunluğunun bu alanda olduğunu söyleyebiliriz. Lugavî tahlillerinde hadislerle istişhadda bulunmuştur. Bu konu dilciler arasında tartışılmış olsa da⁷⁰ o, hadislerin bu alanda hüccet kabul edildiğini ve bir kelimenin hadiste geçmesini, onun Arap kelimelerindeki varlığına ve kullanımına delil olduğunu kabul etmiştir.⁷¹ Lugavî tahlillerinde şiirlerden yararlanmış ve istişhâd kabilinden birçok şiiri zikretmiştir.⁷² Hadislerde yer alan bazı ifadelerin Araplar tarafından bilinen ve kullanılan deyimler ve darb-ı meseller olduğunu belirtmiştir.⁷³ Aynı zamanda bazı kelimelerin müradifi ile arasındaki farka dikkat çekmiş⁷⁴ tashîfe uğrayan birtakım kelimeleri tespit ederek bundan kaynaklanan yanlış anlamaları ortaya koymuştur.⁷⁵

Tûribiştî, şerh çalışmasında gramer tahlillerine de sıklıkla yer vererek ele aldığı hadisin doğru manasını tespit etmeye çalışmıştır.⁷⁶ Hadislerde yer alan kinâye, teşbih, istiâre ve mecaz gibi edebî sanatları da izah etmiştir. “İslam'ın değirmeni otuz beş yıl çalışır...”⁷⁷ hadisinde geçen “Değirmenin çalışması” ifadesinin Hattâbî'den naklen savaştan kinaye olduğunu, savaşta insanların öldürülmesi, değirmenin hububatı öğütmesine benzetilmiştir.⁷⁸ “Güneş doğduğunda namaz kılmayı bırak. Çünkü güneş şeytanın iki boynuzu arasından doğar.”⁷⁹ hadisini şerh ederken diğer birtakım ihtimalin yanında burada teşbih ve temsili bir anlatım olabileceğini, şeytanın güneşe tapanları saptırmasını boynuzlu bir hayvanın boynuzu ile bir şeyi itip kakmasına benzetildiği ifade etmiştir.⁸⁰ “Rahmetim gazabımı geçmiştir.” hadisini şerh ederken de burada istiare yöntemiyle rahmetin fazlalığı ifade edildiğini, adeta rahmetin yarışıp gazaba galip geldiğini belirtmiştir.⁸¹

⁶⁹ Bk. İbnü's-Salâh, Osman b. Abdîrahman eş-Şehrezûrî, *Mukaddime*, 272.

⁷⁰ Konuyla ilgili farklı görüşler için bk. Muhittin Uysal, “Hadisin Arap Dilbilimine Etkisi ve Hadisle İstişhad Meselesi”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 6/1 (01 Nisan 2006), 110-114.

⁷¹ et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 1/335.

⁷² et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 1/153. Diğer bazı örnekler için bk. et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 1/254, 257, 307; 2/719.

⁷³ et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 1/78; 3/740.

⁷⁴ et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 1/324.

⁷⁵ et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 1/307.

⁷⁶ et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 1/68.

⁷⁷ Ebû Dâvud, *Sünen*, “Harâc”, 5.

⁷⁸ et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 4/1146; Diğer örnekler için bkz: 1/149, 194; 3/736, 776, 786; Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed el-Büstî (ö. 388/988) Hattâbî, *Meâlimü's-sünen* (Halep: el-Matbaatü'l-ilmîyye, 1932), 4/340.

⁷⁹ Müslim, *Sahîh*, “Mesâcîd”, 31.

⁸⁰ et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 1/179; Diğer bazı örnekler için bkz: 3/935, 928, 857, 1065.

⁸¹ et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 2/548; Diğer bazı örnekler için bkz: 1/58, 59; 3/876, 1042, 1057.

4.3. Mânâ ve Makâsıdı Öncelemesi

Tûribiştî, hadislerdeki kelime ve kavramların tahlilini önemseydiği kadar hadislerin içerdiği mana ve maksadın ortaya konulmasını da önemser. O, içerik tahlillerinde mana ve maksadı önceler ve hadislerin bu yönüne ağırlık veren âlimleri “ashâbü'l-maânî” diye nitelendirip onlardan nakilde bulunur.⁸²

Müellif, hadislerin ihtiva ettiği mana ve maksatların ihmal edilmesinin birçok yanlışa neden olacağına dikkat çekmiştir. Nitekim bazı sahâbîlerin lafızcı bir tutum sergilediklerinden dolayı birtakım hadisleri doğru anlamadıklarını belirtmiştir. Müellif bu durumu, insani çerçevede normal bulduğunu dile getirmiştir. Örneğin Ebû Saîd el-Hudrî (ra) ölüm döşeginde yeni elbiseler isteyip giymiş, bu tutumuna da Hz. Peygamber'in (sav) “*Kişi hangi elbise ile ölürse onunla tekrar dirilir.*” hadisini delil göstermiştir. Müellif, cumhur ulemanın mana ve maksadı önceleyip bu rivayeti “*Kişi öldüğü hal üzere dirilir.*”⁸³ hadisi ile aynı doğrultuda değerlendirdiklerini, dolayısıyla rivayette geçen elbise lafzının, kişinin yapmış olduğu amellerden kinaye olduğunu belirttiklerini ifade etmiştir. Bu anlamın da Arapların elbise lafzını, amelleri ifade etmek için kullanmalarıyla desteklemiştir. Müellif, bazılarının Ebû Saîd el-Hudrî'nin yorumunu desteklemek için iki rivayeti cemetme yoluna gidip ba's ve haşrin aynı şeyler olmayıp ba'sın elbiselerle, haşrin ise çıplak olarak gerçekleşeceğini iddia ettiklerini söylemiştir. Sünnete sahip çıkma zannıyla yapılan bu yorumların birçok sünneti yıkıp ortadan kaldırdığını belirtmiş, Ebû Saîd el-Hudrî'nin de şayet bu tespitleri duysaydı böyle davranmayacağını iddia etmiştir. Bu tespitlerini Hz. Peygamber'in (sav) iki elbise ile kefenlemeyi vasiyet ettiğini zikrederek destekler.⁸⁴

Tûribiştî'nin, sahâbîlerin lafızcı yaklaşımlarına verdiği bir diğer örnek ise Adiy b. Hâtim'in “*Fecrin beyaz ipi siyah ipinden sizin için ayırt edilir hale gelinceye kadar yiyin için, sonra orucu geceye kadar tamamlayın.*”⁸⁵ ayetini zahirine göre anlamasıyla ilgili rivayettir. Müellif, bu sahâbînin, imsak vaktini tespit etmek için siyah ve beyaz iki ip alıp yastığının altına koyduğunu, Hz. Peygamber'in de (sav) ayetteki kinayeyi anlamayan bu sahâbîye biraz da nüktedan bir tavırla “*Sen ensesi biraz geniş olan birisisin.*” buyurduğunu nakleder.⁸⁶

⁸² et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 1/152; 2/382; 4/1219.

⁸³ Ebû Dâvud, *Sünen*, “Cenâiz”, 18.

⁸⁴ et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 2/387, 388.

⁸⁵ Bakara, 2/187.

⁸⁶ et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 2/387.

Tûribiştî, mana ve maksadın önemi sadedinde Hz. Peygamber'in (sav) bazı fiillerinin ihtiva ettiği hikmetlere işaret etmektedir. Örneğin, Ebû Hureyre'den nakledilen "Hz. Peygamber (sav) bayram namazına giderken bir yoldan, eve dönerken farklı bir yoldan dönerdi"⁸⁷ rivayetini şerh ederken Hz. Peygamber (sav) bu davranışı ile Medine'deki tüm yolların Müslümanlarla dolmasını sağladığını, böylece Müslümanların çokluğu ile düşmanlara gözdağı verildiğini, dönüş yolunun değiştirilmesiyle münafıklara ve diğer din mensuplarına Allah yolunda çıktıkları yoldan geri dönmeyecekleri mesajı verdiğini söylemektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in (sav) bu tutumunun İslam düşmanlarının "gittikleri gibi geri dönüyorlar" denilmesinden hoşlanmamasından kaynaklandığını dile getirmektedir. Müellif, bunlardan başka diğer bazı gerekçeler de zikretmektedir.⁸⁸

Müellif, zahiri manayı, teville tercih eder. Mümkün olduğu sürece teville gitmeyi uygun görmez. Bu konudaki yöntemini izah eder. Buna göre sabit olan sünnetten zahiri manayı muarız ve teville muhtaç bırakan bir husus yok iken veya hadislerde yer alan kelime, Arap dilinde mecaz ile hakikatin ikisine de muhtemel olmadan zahirî anlam terkedilip tevil yollarına başvurulmaz. Müellif bu izahatlarını "Hacerülesved cennetten yeryüzüne inmiştir."⁸⁹ hadisinin şerhinde dile getirir. O, sabit naslardan ve dinin temel ilkelerinden yola çıkarak dünyadaki şeylerin fani ve afetlere duçar olma özelliğinde yaratılmış olduğunu, cennet ve içindekilerin ise muhkem ve afetlere kabil olmayacak bir yapıda yaratıldığını ifade ettikten sonra bu bilgiler ışığında söz konusu hadisi değerlendirir. Buna göre Hacerülesved'in faniliğin bir göstergesi olan kırılmaya ve parçalara ayrılmaya maruz kaldığı görüldüğünden bu hadiste teville başvurmanın doğru olacağını söyler. Müellif, burada bir teşbihin olduğunu, Hacerülesved'de bulunan heybet, ünsiyet ve bereket gibi özelliklerinden dolayı cennetten inen bir eşyaya benzetildiği belirtir. Buna göre "Hacerülesved cennetten yeryüzüne inmiştir" hadisi "Hacerülesved cennetten yeryüzüne inen bir eşya gibidir" anlamındadır. Müellif, Hacerülesved ile ilgili hadisi "Acve hurması cennettendir."⁹⁰ hadisine benzetmekte ve bundan kastın Rasûlullah'ın (sav) duası bereketiyle acve hurmasının şifa ve bereket açısından cennet meyveleri gibi olduğunu beyan eder. Yoksa bundan kastın acve'nin bizatihi cennetten gelen

⁸⁷ Muhammed b. İsâ (ö. 279/892) et-Tirmizî, *Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvut, Adil Mürşid vd. (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2001), "İydeyn", 1.

⁸⁸ et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 1/347.

⁸⁹ Tirmizî, *Sünen*, "Hac", 49.

⁹⁰ Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *Sünen*, thk. İmâdu't-Tayyâr vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2010), "Tib", 8; Tirmizî, *Sünen*, "Tib", 28.

bir hurması olmadığı, çünkü acve de diğer dünya yiyecekleri gibi çürüyüp yok olmakta, bu nedenle cennet nimetleri gibi kalıcı olmadığını ifade eder. Böylece hadiste geçen “cennetten yeryüzüne inmiştir.” cümlesinin onun bazı özellikleri açısından “cennet nimetlerine benzediği” anlamına geldiğini belirtir.⁹¹

4.4. Âyetlerden Yararlanması

Kur’ân’ın beyanı konumunda olan sünnet ve hadisin doğru anlaşılması için Allah’ın kelamıyla bir bütün olarak ele alınması gerekir. Tûribiştî, bu gerçeğin farkında olduğundan *Meşâbîh*’deki hadisleri şerh ederken Kur’ân-sünnet bütünlüğünü gözetken bir üslubu takip eder. Bazı hadislerin konuyla ilgili âyetlerin beyanı mahiyetinde olduğunu söyler. Mesela, “*Din kolaylıktır. Dini aşmak isteyen kimse, ona yenik düşer. O halde, orta yolu tutunuz, en iyiyi yapmaya çalışınız, o zaman size müjdeler olsun; günün başlangıcından, sonundan ve bir miktar da geceden faydalanınız.*”⁹² hadisini şerh ederken bu rivayetin, “*Gündüzün iki tarafında, gecenin de gündüze yakın saatlerinde namaz kılın. Şüphesiz ki iyilikler kötülükleri yok eder.*”⁹³ âyetinin beyanı niteliğinde olduğunu ifade eder.⁹⁴

Tûribiştî’nin hadis ve kuran bütünlüğü kapsamında dikkat çektiği diğer bir konu ise birkaç veçhe muhtemel olan âyetlerin tefsirinde sahih hadislere müracaat edilmesi gerektiğidir. Ona göre bir âyetin birden fazla tevilinin mümkün olduğu yerde sahih hadislerle örtüşen anlamı tercih edilir. Buna “*Beni hatırında tutmak için namazı kıl*”⁹⁵ âyetini örnek verebiliriz. Müellif, burada geçen “*لذكرى*” ifadesinin birkaç manaya muhtemel olduğunu, bunlar arasından “*Dikkat edin! ki uyku (sebebi ile namaz kaçırmak) da bir taksir yoktur. Taksir ancak başka namazın vakti gelinceye kadar namazını kılmayan kimsede vardır. Binaenaleyh bu uyuyup kalma işini kim yaparsa uyandığı zaman, o namazı kılıversin!*” sahih hadisine uygun olanı tercih edilmesi gerektiğini söyler. Dolayısıyla âyette geçen “*أقم الصلاة لذكرى*” ifadesinden kastın “namazı hatırlamak”, namazı hatırlamak da Allah’ı hatırlamak anlamına geldiğini belirtir. Böylece “*فليصلها إذا ذكرها*” hadisi “*أقم الصلاة لذكرى*” âyetinin manasını belirlemiş oldu.⁹⁶

⁹¹ et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 2/604.

⁹² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail Buhârî, *el-Câmi’u’s-şâhîh* (Beryrut: Mustafa Dîb el-Buğâ, 1993), “Îmân”, 29; Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Îmân”, 28.

⁹³ Hûd 11/114.

⁹⁴ et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 1/317.

⁹⁵ Tâhâ, 20/14.

⁹⁶ et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 1/185; el-Askalânî (852/1449), Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed, *Fethü’l-Bârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî* (Beyrût: Dârü’l-Ma’rife, 1959), 2/72.

4.5. Hadislerden Yararlanması

Tûribiştî'nin hadisi, hadis ile şerh etmeyi bir açıklama yöntemi olarak sıklıkla kullandığı görülmektedir. *el-Müeyesser'* de bunun birçok örneği mevcuttur. Mesela, Câbir'den gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber (sav) “*Yemek ve başka herhangi bir şey için namazı tehir etmeyin.*” buyurur. Tûribiştî, buradaki tehirin normal bir tehir olmayıp namazı vaktinden çıkarmak olduğunu, namazı vaktinden çıkarmadan az bir geciktirmenin bu kapsama girmediği belirtir. Bu tespitine gerekçe olarak da “*Sizden birinizin yemeği hazır olur ve namaz için ezan okunursa önce yemeğini yesin.*” rivayetini gösterir.⁹⁷

Bu konudaki bir diğer örnek ise şu hadistir: “*Rasûlullah'ın (sav) yanına bir kadın gelip 'Ey Allah'ın Resulü! Ben kendimi sana hibe ettim' dedi ve uzun bir süre öylece durdu. Bunun üzerine adamın biri 'Ey Allah'ın Resulü! Ona ihtiyacın yoksa benimle evlendir' dedi. .... Rasûlullah (sav) o adama, 'Kur'ân'dan ezber bildiğine karşılık onu sana nikahladım' buyurdu.*”⁹⁸ Müellif, Kur'ân bilmenin mehir yerine geçmeyeceğini, böyle bir durumda nikâhın sahih olup kadına mehr-i mislin verilmesi gerektiğini, bu olayda ise kadının mehrini hibe ettiğini, Hz. Peygamber'in (sav) o kişinin Kur'ân öğretmesi karşılığında değil okumasını bildiğinden dolayı kadını onunla evlendirdiği söyler. Bu yorumuna “*Ebû Talha, Ümmü Süleym ile Müslüman olma karşılığında evlendi. Ümmü Süleym gidip bunu Hz. Peygamber'e (sav) anlattı. O da bunu uygun gördü.*”⁹⁹ hadisini delil olarak zikreder. Burada Ümmü Süleym'in mehrinin Ebû Talha'nın Müslüman oluşu değil, bilakis Müslüman olması Ümmü Süleym tarafından evlilik için şart koşulduğu, mehrini ise Ebû Talha'ya bağışladığını ifade eder. Daha sonra kanaatine göre âlimlerin bu hadisin zahirinden ayrılp böyle bir teville gitme nedenlerinin “*Kur'ân okuyun, ondan aşırıya gitmeyin ve Kur'ân ile geçinmeyin.*”¹⁰⁰ uyarısı olduğunu zikreder.¹⁰¹

⁹⁷ et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 1/289. Müellif, bu hadisi şerh ederken onun sıhhatini göz önünde bulundurmamıştır. Zira hadisin râvîlerinden birisi Ebü'n-Nadr Muhammed b. Meymûn adlı kişidir. Münekkitletin birçoğu bu zatı “*münkerü'l-hadis*” olduğunu söylemişlerdir. Dolayısıyla bu hadis zayıf ve münker bir rivayettir. Müellif ise bu durumu göz ardı edip sahih bir hadismi gibi açıklamasına dayanak yapmıştır. Bk. Abdülzâim b. Abdülkavî el-Münzirî, *Muhtasarü Sünen-i Ebî Dâvud* (Riyad: Mektebetü'l-meârif, 2010), 2/566.

⁹⁸ Buhârî, *el-Câmi'*, “*Nikâh*”, 37; Ebû Dâvud, *Sünen*, “*Nikâh*”, 31.

⁹⁹ Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb Nesâî, *Sünen* (Mektebetü'l-matbuâtî'l-İslâmiyye, 1986), “*Nikâh*”, 62.

¹⁰⁰ Ebû Dâvud, *Sünen*, “*Buyû*”, 38.

¹⁰¹ et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 3/760.

4.6. Birbirine Zıt Görülen Hadislerin Değerlendirilmesi

Hadisler arasında görülen ihtilâfın tespiti ve giderilmesi, hadis şârihlerinin üzerinde önemle durduğu konuların başında gelir. Tûribiştî de *Mesâbih*'teki hadisleri şerh ederken bu hususa itina göstermiş, sahih hadisler arasında zahiren görülen tezatları gidermeye çalışmıştır. Mümkün merteye bu tür rivayetlerin arasını cem ve telif etme cihetine gitmiştir. Müellif, zahiren birbiriyle çelişen iki rivayeti ele aldığı anda ilk etapta neshin vuku bulmuş olma ihtimaliyle hareket etmemektedir. Hatta bazı rivayetlerdeki nesh iddiasının doğru olmadığını ispat etmeye çalışmıştır.¹⁰² Örneğin bir rivayete göre cenaze namazında yüzden fazla kişinin bulunması¹⁰³ diğer bir rivayete göre kırk kişinin bulunması¹⁰⁴ o mevta için şefaati gerekli kılar denilmektedir. Müellif bu iki rivayet arasında bir çelişkinin olmadığını söyler. Çünkü bu tür rivayetlerde az sayıyı ifade edenin en son söylenmiş olmasına hükmedilir. Yüce Allah bir amele mağfiret vaadinde bulunduğunda sünneti gereği daha sonra bunu eksiltmez, bilakis kullarına ikramından dolayı onu daha da fazlaştırır. Bu nedenle İbn Abbas'tan nakledilen kırk kişi rivayetinin, yüz kişi rivayetinden sonra söylenmiş olduğuna hükmedilmelidir.¹⁰⁵ Müellif, taşıdığı ihtimaller sebebiyle kitab ve sünnette nesih iddiasında bulunmanın ihtiyata uygun düşmeyeceğini, neshin ancak sabit ve zahir olan hususlarda ve vacip olan hükümlerde meydana gelebileceğini iddia eder.¹⁰⁶

Müellif, haber kabilinden olan iki sahih hadisten birisini alıp diğerini terk etmenin mümkün olmayacağını, çünkü bu türden rivayetlerin neshe kabil olmadığını nakleder ve bu tür rivayetlerin başka yollarla bir araya getirilip cem veya telif edilmesi gerektiğini savunur. Bu çerçevede müellif, "Bu yatsı namazını sizden önce hiçbir ümmet kılmadı."¹⁰⁷ hadisi ile Cebrâil'in (as) Hz. Peygamber'e (sav) namaz vakitlerini bildirdiği "Bu senin ve önceki ümmetlerinin namaz vaktidir."¹⁰⁸ hadisi arasındaki çelişkiyi, peygamberlerin yatsı namazını

¹⁰² et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 1/139, 341; 2/393.

¹⁰³ Müslim, *Sahîh*, "Cenâiz", 58; Tirmizî, *Sünen*, "Cenâiz", 40; Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen*, "Cenâiz", 78.

¹⁰⁴ Ebû Dâvud, *Sünen*, "Cenâiz", 41-42; İbn Mâce, *Sünen*, "Cenâiz", 19.

¹⁰⁵ et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 2/393.

¹⁰⁶ et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 1/125, 128, 352.

¹⁰⁷ Ebû Dâvud, *Sünen*, "Salât", 7.

¹⁰⁸ Tirmizî, *Sünen*, "Salât", 1; Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen*, "Mevâkit", 5,9; Ebu Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik Mâlik, *Muvattâ*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-Arabî, 1985), "Vükût", 3.

kıldıklarını ancak ümmetleri için bu namazın farz olmadığı gibi bir ihtimali zikrederek gidermeye çalışmıştır.¹⁰⁹

Tûribiştî, “Sakin Bedeviler şu namazınızın ismi hususunda size galebe çalması! Bu namaz Allah’ın kitabında ismi (ateme değil) yatsıdır.¹¹⁰” hadisini açıklarken Ebû Hureyre’den gelen “İnsanlar ateme (yatsı namazı) ile sabah namazındaki fazilet ve sevabı bilselerdi, emekleyerek bile olsa mutlaka camiye gelirlerdi.”¹¹¹ hadisini de zikretmiştir. Müellif, her iki rivayetin de sahih olduğunu, kimsenin bunlardan birini tercih edip diğerini terk etme hakkı bulunmadığını söylemiş ve bazı âlimlerin aradaki ihtilafı “Ebû Hureyre bu hadisi Nur suresindeki âyetten¹¹² önce işitti”ğini diyerek gidermeye çalıştıklarını dile getirmiştir.¹¹³

4.7. Fıkhî Konular Üzerinde Durması

Tûribiştî, şerhinde fıkhî konularda ehl-i hadisin metodunu takip etmiştir. Bu çerçevede fıkhî tartışmalara değinirken herhangi bir mezhebe taraftar olmamış, bu noktada taassup göstermekten Allah’a sığınmıştır. Bunun yerine fakihlerin kendi görüşlerine uymayan hadisleri ne şekilde yorumladıklarına değinmiştir. Müellif, vitir namazı ile ilgili rivayetleri değerlendirirken, bazı fakihlerin birtakım rivayetlerden yola çıkarak vitir namazının vacip olduğunu iddia ettiklerini, diğerlerinin ise aynı rivayetleri bu namazın müekked sünnet oluşuna delil saydıklarını ifade etmiş, her bir mezhebin kendi yorumlarını destekleyen rivayetleri delil olarak getirdiklerini belirtmiştir. Müellif vitir namazının hükmü ile ilgili mezheplerin tartışma ve delillerine yer verirken herhangi bir tercihte bulunmamıştır.¹¹⁴

Müellif, bir mezhebin tarafında görünmemek için yorumlarında azami derecede hassasiyet göstermiştir. Öyle ki kimi zaman bir mezhebin görüşünü savunduğu zannını oluşturabilecek yorumlarının ardından adeta bunun bir mezhep savunusu olmadığını bilakis bir hakikat arayışı olduğunu ifade eden birtakım sözler sarf etmiştir. Mesela, “Hz. Peygamber (sav) namaza başlarken şöyle derdi: ‘Sünhâneke ....’”¹¹⁵ hadisi ile ilgili olarak Begavî’nin bu rivayetin zayıf olduğunu söylediğini nakletmiş, fakat bunun doğru bir tespit olmadığını, bilakis Ömer (ra), Abdullah b. Mesûd (ra) ve diğer fakih sahâbîlerin söz konusu hadis ile amel

¹⁰⁹ et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 1/187.

¹¹⁰ Yatsı namazı Kur’ân-ı Kerim’de “وَمَنْ بَعْدَ صَلَاةِ الْعِشَاءِ” şeklinde geçmektedir. Bk. Nur, 24/58.

¹¹¹ Buhârî, *el-Câmi’*, “Ezân”, 9, 32; Müslim, *Sahîh*, “Salât”, 129.

¹¹² Nur, 24/58.

¹¹³ et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 190.

¹¹⁴ et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 1/320.

¹¹⁵ Ebû Dâvud, *Sünen*, “Salât”, 122.

ettiklerini, Hz. Peygamber’den görmüş oldukları bir örneklik olmasaydı büyük sahâbilerin bu şekilde amel etmeyeceklerini söyler ve hadisin hasen olup *Müslim*’de¹¹⁶ tahriç edildiğini ifade eder. Aynı zamanda Süfyân es-Sevrî, Ahmed b. Hanbel ve İshâk b. Râhûye gibi büyük hadis âlimlerinin de bu görüşte olduklarını belirtir. Öte yandan hadisle ilgili “zayıftır” ifadesinin Begavî’ye ait olmayıp bazı müstensihlerin tasarrufu olabileceği ihtimalini de göz önünde bulundurur. Tüm bu ve diğer bazı yorumlarının sonunda bunları ifade etmedeki amacının bir ilim talebesinin hadisin üzerinde iyice durmadan aceleci davranıp bu hadisi tan edip günaha girmesinin önüne geçmek olduğunu bildirir ve taassuptan Allah’a sığınır.¹¹⁷

Tûribiştî’nin fikhî yorumlarına “teşehhüd” duası ile ilgili *Mesâbîh*’te geçen rivayetleri örnek verebiliriz. O, önce bu konuda İbn Mesûd,¹¹⁸ İbn Abbas¹¹⁹ ve diğer bazı sahâbilerden¹²⁰ gelen rivayetleri zikreder, sonra bu rivayetlerin en sahihinin ve anlam olarak en kapsamlı olanının İbn Mesûd’dan gelen rivayetin olduğunu söyler. Müellif, bu açıklamalarının ardından söz konusu tercihinin Hanefî mezhebine müntesip olmasından kaynaklanmış olabileceği zannına cevap olarak da bu yorumlarının mezhepsel olmayıp ilmi birtakım çıkarımlar olduğunu, her kim bu yorumlarını mezhep tarafgirliğine yorarsa onu Allah’a havale edeceğini belirtir.¹²¹

Müellif, sahih hadislere açıkça muhalif gördüğü fikhî görüşleri eleştirmekten çekinmemiştir. Buna örnek olarak şu rivayeti zikredebiliriz: “Hz. Peygamber’in (sav) ‘Ey Bilal! Müslüman olduğundan beri yaptığın ve senin çokça sevap almayı ümit ettiğin ameli bana söyler misin? Çünkü ben, bu gece (rüyamda), cennette ön tarafımda senin ayakkabılarının sesini işittim!” diye sordu. Bilal şöyle cevap verdi: “Müslüman olduktan sonra benim nazarımda çok yarar beklediğim şu amelden başkasını işlemedim: Gece olsun gündüz olsun tam bir temizlik yaptığım (abdest

¹¹⁶ Bk. Müslim, *Sahîh*, “Salât”, 13.

¹¹⁷ et-Tûribiştî, *el-Müyyesser*, 1/235, 236.

¹¹⁸ Söz konusu rivayet şöyledir: “عَبَادُ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ» Buhârî, *el-Câmi*’, “İsti’zân”, 28; Müslim, *Sahîh*, “Salât”, 55.

¹¹⁹ Söz konusu rivayet şöyledir: “عَبَادُ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ النَّجِيَّاتِ لِلَّهِ، وَالصَّلَاةِ وَالطَّيِّبَاتِ لِلَّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ” Müslim, *Sahîh*, “Salât”, 60.

¹²⁰ Hz. Ömer’den gelen rivayet şöyledir: “عَبَادُ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ” Malik b. Enes, *Muvatta*, thk. Muhammed Mustafa el-A’zamî (Abu Dabi: Müessesetü Zâyid b. Sultân, 2004), 2/124.

¹²¹ et-Tûribiştî, *el-Müyyesser*, 1/255; Teşehhüd duası ile ilgili ayrıntılı bir değerlendirme için bk. Selahattin Yıldırım - Serkan Demir, “Abdülbâsit el-Malatî (ö. 920/1514) ve “el-Kavlü’l-meşhûd fi tercihi teşehhüdi İbni Mes’ûd” Adlı Eseri’nin Tahkîk ve Değerlendirmesi” (Geçmişten Günümüze Malatyalı İlim ve Fikir İnsanları Sempozyumu, Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları, 2017), 2/177-194.

aldığım) zaman, kılmam takdir edilen bir namazı mutlaka kılarım.”¹²² Müellif, bu hadise dayanarak kerahet vaktinde abdest aldıktan sonra iki rekât namaz kılınabileceğini söyleyen âlimler bulunduğunu, fakat bu hadisin onlar için delil olamayacağını, çünkü Hz. Bilal'in kerahet vaktinde abdest olsa da namazı kerahet vaktinden sonra kılmasının ihtimalinin söz konusu olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla bu rivayeti esas alıp kerahet vaktinde namaz kılınmayacağıyla ilgili sahih rivayetleri dikkate almamanın doğru bir tutum olmayacağını ifade etmiştir.¹²³

Tûribiştî, yeri geldikçe mezhepler arasındaki fikhî ihtilafların sebebine de değinir. Bu bağlamda müellif, Hz. Peygamber'in (sav) birçok yerde korku namazı kıldırıldığını, bunu yaparken de güvenlik, düşman saldırılarına karşı korunmak gibi durumları dikkate aldığını, âlimlerin farklı korku namazı tariflerine de buralarda ortaya çıkan farklı uygulamaların sebep olduğunu söylemiştir.¹²⁴ Bu bağlamda İmam Ebû Hanîfe'nin yorumlarına yer veren müellif, beğendiği bu yorumları sebebiyle de ona dua eder.¹²⁵

4.8. Kelamî Konular Üzerinde Durması

Tûribiştî'nin hayatını konu edinen bazı eserlerde onun kelim ilmine olan vukufiyetinden bahsedilmektedir. Nitekim onun eserlerini tanıtırken ismini zikrettiğimiz - ancak araştırmamız esnasında ulaşamadığımız- *el-Mu'temed fi'l-mu'takad* adlı eserinin de kelâmî konularda telif edildiği anlaşılmaktadır.¹²⁶ Müellifin kelâmî meselelere bakış açısının tesbit edebilmek için kelim tarihimize tartışma konusu olan üç mesele ile ilgili açıklamalarına yer verilecektir Bunlar Allah'ın sıfatları, Kur'ân'ın yaratılmışlığı ve tekfir meselesidir. Müellifin *el-Müeyesser'*deki yorumlarını göz önünde bulundurduğumuzda onun genelde cumhur-i ulema, bazı konularda ehl-i hadis gibi düşündüğü söylenebilir. O, özellikle Allah'ın sıfatları ile ilgili müteşâbih hadislerin tevil edilmesinden yana değildir. Selefin Allah'ın sıfatlarını zahire yorup onları insanların sıfatlarını çağrıştıracak şekilde tevil etmeyi doğru bulmadıklarını belirten müellif onların müteşâbihât hakkında herhangi bir keyfiyet

¹²² Buhârî, *el-Câmi'*, "Teheccüd", 17; Müslim, *Sahih*, "Fezâilu's-sahabe", 108.

¹²³ et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 1/326.

¹²⁴ et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 1/342; Fakihler ile muhaddisler arasındaki yorum farkının nedenleri için bk. Serkan Demir, "Ebû Yûsuf ve Şeybânî'nin el-Âsâr'larında Sebeb-i Vürûd Bilgilerinin Kullanımı Üzerine", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 14/2 (30 Aralık 2016), 8-10.

¹²⁵ et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 1/355, 356.

¹²⁶ Muhammed Enver Şâh ed-Diyobendî Keşmîrî, *Feydul-Bârî alâ Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 2005), 6/1/125. el-Çeşitî, *el-Bidâetü'l-müzcât*, 70.

belirtmekten kaçınıp asıl anlamı Allah'a havale etmeyi en sağlam yol gördüklerini dile getirir. Diğer taraftan da yaşadığı dönemde kendisi gibi bu tür konularda tevilden kaçınanların birtakım ithamlara maruz kaldıklarından yakınmıştır. Bu nedenle müteşâbih anlamlar içeren hadislerden bazılarını tevil etmek mecburiyetinde kaldığını belirtir.¹²⁷ Müellif, Allah'ın sıfatlarında olduğu gibi Esmâ-i hüsnâ'da da tevkiften yanadır.¹²⁸

Müellif, İbn Abbas'tan gelen "Hz. Peygamber (sav) Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'e 'Allah'ın tam kelimeleri ve güzel kuşatıcı isimleriyle sizlerin tüm zehirli hayvanlardan, kötü gözlerden, haset edenlerin hasedinden korunmanızı dilerim.' diye dua eder, ardından bizlere dönerek 'İbrahim, (as) oğulları İsmail ile İshak'ı bu şekilde Allah'ın adıyla koruyordu' derdi."¹²⁹ hadisini Kur'ân'ın mahluk olmadığına delil getirir ve bu görüşü Ahmed b. Hanbel'e isnad eder. Çünkü bu hadiste yer alan "tam kelimeler"den kasıt Kur'ân-ı kerimdir. Şayet Kur'ân mahluk olsaydı Hz. Peygamber (sav) yaratılmış olan Hasan ve Hüseyin'i bir diğer yaratılmış olan Kur'ân'a sığdırmazdı.¹³⁰

Müellif, tekfir noktasında bazı rivayetlerden yola çıkarak aceleci davranmayı doğru bulmaz. O, "Ümmetimden iki sınıf var ki bunların İslâm'dan nasipleri yoktur."¹³¹ hadisini ve konuyla ilgili diğer rivayetleri şerh ederken bazılarının aceleci davranıp bu hadislerden yola çıkarak Kaderiye ve Mürcie taifesini tekfir ettiğini söyler. Fakat doğru olanın tevilci ehl-i ehvayı tekfir etmemek olduğunu, çünkü onların bu tevillerindeki gayeleri ne küfrü tercih etmek ne de ona rıza göstermektir. Bilakis hakkı bulmak için çaba sarf rağmen onu bulamadıklarını, bu durumda onların bu noktada cahil insan konumunda olduklarını, tekfirin ise ancak beyandan sonra yapılabileceğini ifade eder.¹³² Bu görüşün muhakkik ulemaya ait ve ihtiyata daha elverişli, ehl-i fetvanın göz önünde bulundurarak fetva verdikleri zahir-i hale daha uygun olduğunu, bu gibilerinin iç âlemlerinin Allah'a bırakmak gerektiğini söyleyerek bu noktada orta yolu takip eder. Onların bu muhalif söylemlerini ise İslâm'ı az anlamalarına ve bu noktadaki nasipsizliklerine yoracaklarını belirtir. Müellif, hadisteki "İslâm'dan nasipleri

¹²⁷ et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 1/209.

¹²⁸ et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 1/310; 2/383.

¹²⁹ Buhârî, *el-Câmi'*, "Ehâdisü'l-enbiyâ", 11.

¹³⁰ et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 2/372.

¹³¹ Tirmizî, *Sünen*, "Kader", 14.

¹³² Müellif, Kaderiye ve Cehmiye taifesini tekfir etmemekle birlikte yeri geldikçe onların yanlışlarını ortaya koymaktadır. Bir örnek için bk. et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 1/50.

yoktur" ifadesinin cimri bir insanla ilgili olarak "O malından hiç fayda görmemiştir." sözü gibi azlık ifade ettiğini söyler.¹³³

4.9. Tasavvufî Yorumlara Yer Vermesi

Kaynaklarda Tûribiştî'nin *Tuhfetü's-sâlikîn* ve *Tuhfetü'l-mürşidin* adlı tasavvufî konuları ele aldığı iki eserinden söz edilmektedir. O, *el-Müeyesser'* de de bazı hadisleri zühd ve takvanın önemini vurgulayarak izah etmiş, övgüyle bahsettiği ehl-i tasavvufun konuyla ilgili yorumlarına yer vermiştir.¹³⁴ Bazı kaynaklarda Tûribiştî'nin Sühreverdiyye tarikatının şeyhlerinden olduğu, Şihabüddin Ebû Hafs Ömer es-Sühreverdi'den (ö. 632/1234) hilafet aldığı, müelliften sonra da hilafet makamına oğlu Mecdüddin et-Tûribiştî'nin geçtiği bilgisi yer almaktadır.¹³⁵ Müellif, tasavvufun temel meselelerine ışık tutan hadisleri şerh ederken tasavvufî görüşü hakkında bize bilgi verebilecek bazı açıklamalarda bulunur., *Mesâbih'* te geçen "*Bazen kalbime gaflet çöküyor, yüz defa Allaha, istiğfar ediyorum*" hadisi şerh ederken kalbin önemine dair açıklamalarda bulunur ve kalbi en iyi tasavvuf ehlinin tanımladıklarını ifade eder.¹³⁶ Aynı zamanda ehli tasavvufun keşiflerinden ve havas ehlinin hallerinden bahseder. Onların "Allah'ın bazı salih kulları vardır ki başkalarının ancak rüyalarında görebildiklerini birtakım halleri onlar uyanık iken görürler. Buna inanmayanlar peygamberliğe imanın hakikatine ulaşamazlar." şeklindeki sözlerini nakleder.¹³⁷ Yine Hz. Peygamber'in (sav) çok soru sormayı yasakladığı hadisini açıklarken ehli tasavvufun şeyhin talimatlarını "niçin/neden" şeklinde sorgulayan, teslimiyet göstermeyen müridin iflah olamayacağını söylediklerine yer verir.¹³⁸

Müellif, bir taraftan ehli tasavvufu överken diğer taraftan onların yapmış olduğu bazı yorumların naslara aykırı düştüğünü dile getirmekten kaçınmamıştır. Bunun onlara özel hallerden olduğunu, aslında Kur'ân ve sünnete muhalefet etmekten en uzak kimselerin ehli tasavvufun olması gerektiğini belirtir.¹³⁹ "*Kulum bana nafile ibadetlerle yaklaşımaya devam eder, sonunda sevgime erer. Onu bir sevdim mi artık ben onun işittiği kulağı, gördüğü gözü, tuttuğu eli,*

¹³³ et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 1/67.

¹³⁴ et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 4/1235.

¹³⁵ Şemseddin Ebü'l-Hayr Muhammed b. Abdürrahman es-Sehâvî, *ed-Devü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'* (Beyrut: Dârü mektebeti'l-hayât, ts.), 4/181.

¹³⁶ et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 2/539.

¹³⁷ et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 1/62.

¹³⁸ et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 1/82.

¹³⁹ et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*, 2/443.

yürüdüğü ayağı olurum."¹⁴⁰ hadisini açıklarken bazı tasavvuf büyüklerinin çürümüş kemikleri harekete geçirecek futuhât-ı gaybiyye ve işaret-ı zevkiyyeye sahip olduklarını, bunun da ancak için ehli kimseler tarafından anlaşılıp kavranabileceğini, cahil kimselerin ise bu konularda hulul ve ittihâd sapıklığına düşebileceklerini söylemiştir.¹⁴¹

Tûribişti'nin *el-Müyyesser*'deki şerh metodu kapsamında buraya kadar zikrettiğimiz hususiyetler ondan sonra gelen ve bu konularda fikir beyan eden pek çok âlimi etkilemiştir. Aşağıda müellifin ilim tarihimizdeki yerini göstermesi açısından onun kendinden sonraki şerhlere etkisi ile ilgili bazı açıklamalara yer verilecektir.

5. *el-Müyyesser*'in Kendisinden Sonraki Şerhlere Etkisi

Tûribişti, *el-Müyyesser*'deki tespit ve yorumları ile kendisinden sonraki hadis şârihleri için önemli bir kaynak eser ortaya koymuştur. Nitekim birçok âlim kitaplarında onun bu eserindeki tespit ve yorumlara atıfta bulunmuştur. Özellikle *Mesâbîh* ve onun yeniden düzenlenmiş hali olan *Mişkât* üzerine şerh çalışmalarında bulunanlar, Tûribişti'den isim vererek veya vermeyerek nakilde bulunurlar. Eserlerinde Tûribişti'den çokça alıntı yapanlar arasında Şerefüddin et-Tibî,¹⁴² (ö. 743/1343) Abdülhak ed-Dihlevî,¹⁴³ (ö. 741/1340) İbn Hacer el-Askalânî,¹⁴⁴ (ö. 852/1449) Bedrüddin el-Aynî¹⁴⁵ (ö. 855/1451) ve Muhammed İdris el-Kandehlevî¹⁴⁶ (ö. 1974) gibi meşhur ilim adamları bulunmaktadır. Ayrıca Farsça kaleme alınan şerh çalışmalarında da *el-Müyyesser*'den çokça yararlandığı görülmektedir.¹⁴⁷

Sonuç

Begavî'nin *Mesâbîhü's-sünne* adlı eseri birçok âlim tarafından şerh edilmiştir. Bu şerhlerin ilki ise Fadlullah b. Hasan b. Hüseyin et-Tûribişti tarafından yazılan *el-Müyyesser* adlı eserdir. Tûribişti'nin hayatı ile ilgili ayrıntılı bir bilgi elimizde mevcut olmasa da bazı

¹⁴⁰ Buhârî, *el-Câmi'*, "Rikâk", 38.

¹⁴¹ et-Tûribişti, *el-Müyyesser*, 2/524.

¹⁴² Bazı örnekler için bk. Hüseyin b. Abdillâh et-Tibî, *el-Kâşif an hahâiki's-sünen* (Mekke: Mektebetü Nezâr Mustafa el-Bâz, 1997), 2/422; 3/746; 3/1119.

¹⁴³ Bazı örnekler için bk. Seyfeddin b. Sa'dullah el-Buhârî Abdülhak ed-Dihlevî, *Lemeâtü't-tenkîh fi şerhi Mişkâti'l-Mesâbîh* (Beyrut: Dârün-nevâdir, 2014), 1/49; 2/61; 3/8.

¹⁴⁴ Bazı örnekler için bk. Hâfız Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379/1960), 1/539; 2/44; 3/175.

¹⁴⁵ Ebu Muhammed Mahmûd b. Ahmed Bedruddîn el-Aynî, *Umdetu'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, t.y.), 1/57.

¹⁴⁶ Muhammed İdris Kandehlevî, *et-Ta'liku's-sabîh alâ Mişkâti'l-mesâbîh* (Dimaşk: el-Meclisü'l-ilmî, ts.), 4/429. İbrahim Urgancı, *Hadis Şerhçiliği -Muhammed İdrîs el-Kandahlevî'nin et-Ta'liku's-Sabîh Özelinde-* (Kahramanmaraş: Samer, 2020), 121.

¹⁴⁷ Söz konusu çalışmalarla ilgili bk. el-Çeşitî, *el-Bidâetü'l-müzcât*, 71-72.

kitaplarda doğduğu bölge, ailesi, mezhebi ve diğer bazı bilgilere yer verilmiştir. Hayatını konu edinen kaynaklarda onun yazmış olduğu beş eserinden söz edilse de *el-Müyyesser* dışındakilerine ulaşabilmiş değiliz. *el-Müyyesser* ise zengin içerikli bir hadis şerhi olup müellif tarafından *Mesâbih*'te açıklamaya muhtaç olan hadisler kolay ve anlaşılır bir üslup ile şerh edilmiştir. Müellif, hadis taliplerine yardımcı olmak gayesiyle kaleme aldığı eserinde sahâbe râvîsi ile ilgili kısa olarak tanıtıcı bilgiler vermiştir. Kelime ve cümle tahlillerinde lugavî ve gramere dayalı izahatlar yapmış, istişhad sadedinde âyet ve hadislerin yanında şiiirlere de müracaat edilmiştir. Bu tahlillerde ilk dönem dil bilginleri ve garibü'l-hadis âlimlerinden yararlanmıştır.

Tûribiştî, *el-Müyyesser*'deki lafzî tahlillerin yanında hadislerin içerdiği mana ve maksatları önemsemiş, rivayetleri bu açılardan izah etmeye özen göstermiştir. Hz. Peygamber'e ait fiillerin gerekçelerini araştırmış ve barındırdığı hikmetleri ortaya koymaya çalışmıştır. Keyfi tevile karşı çıkmış, zahiri manayı muarız ve tevile muhtaç bir husus olmadan ve Arap dil kaidelerinin buna cevaz vermeden zahirî anlamı terk edip tevile başvurmanın doğru olmayacağını belirtmiştir. Hadis şerhinde Kur'ân ve sünnet bütünlüğünü, hadisi diğer hadislerin ışığında şerh etmeğe önem vermiştir. Sahih hadisler arasında zahiren görülen tezatları ihtilâfü'l-hadis kaideleri ile gidermiştir. Hadislerin barındırdığı fikhî hükümleri izah etmiş, bu konudaki tartışmaları açıklarken herhangi bir mezhebe taraftar olmamış, bu noktada taassup göstermekten Allah'a sığınmış, meseleyi deliller ışığında ele almıştır. Sahih hadislere muhalif gördüğü fikhî görüşleri eleştirmekten geri durmamıştır. Kelamî konularda genelde cumhur-i ulema gibi düşünürken bazı konularda ehl-i hadis çizgisinde yorumlar yapmıştır. Bazı hadislerin açıklamasında zühd ve takvaya yönelik önemli gördüğü konulara değinip okuyucuyu ihlase teşvik etmiş, bidat ehlinin hadisler üzerinde yaptıkları batıl yorumlara akli ve nakli deliller getirerek tenkitte bulunmuştur. Tüm bunları kolay ve anlaşılır bir üslupta yazmayı ihmal etmemiş, genelde özlü açıklamalarla yetinirken bazen birtakım karışıklıkları gidermek ve muhtemel sorulara cevap vermek için sözü uzatmıştır.

Tûribiştî, kendisinden önceki hadis müktesebatından yararlanırken sonradan gelen hadis şârihleri de ondan çokça istifade etmiş, eserlerinde kimi zaman isim vererek bazen de ismini zikretmeden onun tespit ve yorumlarına yer vermişlerdir.

Kaynakça

- Abdülhak ed-Dihlevî, Seyfeddin b. Sa'dullah el-Buhârî. *Lemeâtü't-tenkîh fî şerhi Mişkâti'l-Mesâbih*. 10 Cilt. Beyrut: Dârün-nevâdir, 2014.
- Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Fethü'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. 13 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Ma'rife, 1959.
- Aynî, Ebu Muhammed Mahmûd b. Ahmed Bedruddîn el-. *Umdetu'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Bağdatlı, İsmail Paşa. *Hediyetü'l-ârifn*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 1951.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyî's-sünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-. *Mesâbihü's-sünne*. Beyrut: Dârü'l-marife, 1987.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-. *Tuhfetü'l-ebâr şerhu Mesâbihü's-Sünne*. Kuveyt: Vizâretü'l-evkâf, 2012.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-şahîh*. Beryrut: Mustafa Dîb el-Buğâ, 1993.
- Çakan, İsmail Lütfi. *Hadis Edebiyatı*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996.
- Çeşitî, Muhammed Abdülhalim b. Abdürrahim el-. *el-Bidâetü'l-müzcât li-men yütâliü'l-mirkât fî şerh'il-Mişkât*. Mültan/Pakistan: Mektebe İmdâdiyye, 1962.
- Demîr, Serkan. "Ebû Yûsuf ve Şeybânî'nin el-Âsâr'larında Sebeb-i Vürûd Bilgilerinin Kullanımı Üzerine". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 14/2 (Aralık 2016), 7-35.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünen*. Dârü'r-risâle el-âlemiyye, 2009.
- Efendioğlu, Mehmet. "Şerh (Hadis)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Fasîh-i Hâfî, Fasîh Ahmed b. Celâleddin Muhammed Hâfî. *Mücmel-i Fasîhî*. neşr. Muhsin Nâcî Nasrâbâdî. Tahran: İntişârâti esâtîr, 1386/1967.
- Hatiboğlu, İbrahim. "Mesâbihü's-sünne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/258-260. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed el-Büstî. *Meâlimü's-sünen*. Halep: el-Matbaatü'l-ilmîyye, 1932.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali. *el-Esiletü'l-fâika bi'l-ecvibetil-lâika*. Bombay / Hindistan: ed-Dârü's-selefiyye, 1989.
- İbn Hacer el-Askalânî, Hâfız Ahmed b. Ali. *Fethu'l-Bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379/1960.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd. *Sünen*. thk. İmâdu't-Tayyâr vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2010.
- İbnü's-Salâh, Osman b. Abdirrahman eş-Şehrezûrî. *Ulûmu'l-Hadîs*. Şam, 1986.
- İbrahim Urgancı. *Hadis Şerhçiliği -Muhammed İdrîs el-Kandahlevî'nin et-Ta'liku's-Sabîh Özelinde-*. Kahramanmaraş: Samer, 2020.
- Kandehlevî, Muhammed İdris. *et-Ta'liku's-sabîh alâ Mişkâti'l-mesâbih*. 4 Cilt. Dimaşk: el-Meclisü'l-ilmî, ts.
- Karagözoğlu, Mustafa Macit. *Hadis Şerh Literatürü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2020.
- Kâtip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah. *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn*. 6 Cilt. Bağdat: Mektebetü'l-müsennâ, 1941.
- Keşmîrî, Muhammed Enver Şâh ed-Diyobendî. *Feydul-Bârî alâ Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 2005.
- Malik b. Enes. *Muvatta*. thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî. Abu Dabi: Müessesetü Zâyid b. Sultân, 2004.

- Mâlik, Ebu Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik. *Muvattâ*. thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. Beyrut: Dâru ihyâi't-turâsî'l-Arabî, 1985.
- Münzirî, Abdülazîm b. Abdülkavî. *Muhtasarü Sünen-i Ebî Dâvud*. Riyad: Mektebetü'l-meârif, 2010.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn b. Haccâc. *el-Müsnedü's-sahîh*. Riyad: Beytu'l-efkâri'd-devliyye, 1998.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb. *es-Sünen*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb. *Sünen*. Mektebetü'l-matbuâtî'l-İslâmiyye, 1986.
- Sancaklı, Saffet. "Begavî ve Hadis Sahasındaki Çalışmaları". *Diyanet İlmî Dergi* 34/3 (1998), 79-82.
- Sancaklı, Saffet. *Begavî ve Şerhü's-Sünne'deki Şerh Metodu*. Bursa: Uludağ Üniversitesi SBE, 1996.
- Sehâvî, Şemseddin Ebü'l-hayr Muhammed b. Abdürrahman es-. *ed-Devü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru mektebeti'l-hayât, ts.
- Sübki, Tacüddin Abdülvehhab b. Takiyüddin. *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-kubrâ*. 10 Cilt. Kahire: Darü ihyâil'l-kütübî'l-Arabiyye, 1964.
- Tîbî, Hüseyin b. Abdillâh. *el-Kâşif an hahâiki's-sünen*. Mekke: Mektebetü Nezâr Mustafa el-Bâz, 1997.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ. *Sünen*. thk. Şuayb el-Arnâvut—Adil Mürşid vd. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2001.
- Tûribiştî, Ebû Abdullah Şihâbuddin Fadlullah b. Hasan b. Hüseyin. *el-Müyesser fî şerhi Mesâbihü's-sünne*. 4 Cilt. Mekke: Mektebetü Nezâr Mustafa el-Bâz, 2008.
- Türçan, Zişan. *Hadis Şerh Geleneği Doğuşu Gelişimi ve Dönüşümü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Uysal, Muhittin. "Hadisin Arap Dilbilimine Etkisi ve Hadisle İstişad Meselesi". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 6/1 (Nisan 2006), 97-126.
- Yıldırım, Selahattin. "İbn Dakîki'l-İd'in Hadis Şerhleri ve Bu Şerhlerdeki Metodu". *HADITH* 1 (Aralık 2018), 39-71.
- Yıldırım, Selahattin — Demir, Serkan. "Abdülbâsit el-Malatî ve "el-Kavlü'l-meşhûd fî tercîhi teşehhüdi İbni Mes'ûd" Adlı Eseri'nin Tahkîk ve Değerlendirmesi". *Geçmişten Günümüze Malatyalı İlim ve Fikir İnsanları Sempozyumu*. Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları, 2017.